

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

YAZILI, SÖZLÜ VE ELEKTRONİK ORTAMDA KAHRAMANLIK

(Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 3, Kasım/November 2021)

Erhan SOLMAZ

Dr. Öğr. Üyesi, Uşak Üniversitesi
erhan.solmaz@usak.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-4842-4614>

Uygur Destan Dünyasının Kadın Kahramanları

Heroies of the Uyghur Epic World

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 10.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted: 22.10.2021

Yayın Tarihi/Published: 30.11.2021

Atıf/Citation

SOLMAZ, E. (2021). Uygur Destan Dünyasının Kadın Kahramanları. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(3), 116-131. <https://doi.org/10.34083/akaded.1007763>

SOLMAZ, E. (2021). Heroies of the Uyghur Epic World. *Journal of Academic Language and Literature*, 5(3), 116-131. <https://doi.org/10.34083/akaded.1007763>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Anlatmaya dayalı edebi eserlerin önemli bir parçası olan kahraman, tahkiyeyi şekillendiren unsurların başında gelir. Kahraman, destanlarda merkezi bir rol oynar. Doğumu, ad alması, silah ve binit sahibi olması, mücadelesi ve nihayetinde de ölümü olağanüstülükler taşır. Kahramanın etrafında şekillenen bu safhalar aynı zamanda yaratıldığı ve mensubu olduğu toplumun insan, dünya, yaşam ve mücadele anlayışını yansıtır. Bir anlamda kahramanı çözümlmek demek, sadece yaratmanın yapısal çözümlemesini yapmak değil; aynı zamanda yaratıldığı toplumun kültürel kodlarını tanımlamak anlamına gelir. Bu bağlamda ele alındığında destanlar ve kahramanları; bu çalışma özelinde de bilhassa kadın kahramanlar, mensubu oldukları toplumun kadın algısını ve kadına karşı bakış açılarına dair de önemli veriler sunar. Bu verilerin değerlendirilmesi toplumların değişim ve dönüşüm süreçlerinin daha yakından tanınmasına olanak sağlar. Bunun yanında da destan gibi kahramanın idealize edildiği metinlerin toplum-insan ölçęindeki yansımalarını göstermesi bakımından önemlidir.

Temel amacımızın Uygur toplumunun ürettiği destanlardaki kadın kahramanların destanlardaki rollerini tespit etmek olduğu çalışmamızda toplumsal cinsiyet çıktısı yapılmamıştır. Bu çalışmada ilk olarak Uygur destan geleneğinden bahsedilecek, ardından da inceleme konusu olarak belirlediğimiz destanlardaki kadın kahramanlar metinlerdeki eylem alanlarına göre tasnif edilmiştir. Bununla birlikte kadın kahramanların destanlar içindeki eylemleri ve ait oldukları toplumdaki konumları çalışmada incelenmiş, sonuç bölümünde de elde edilen veriler ışığında değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uygur, destan, kahraman, kadın, eylem alanı.

Abstract

The hero, who is an important part of literary works based on narrative, is one of the elements that shape the narrative. The hero plays a central role in epics. His birth, taking a name, possession of a gun and a horse, his struggle and ultimately his death are extraordinary. These phases, which are shaped around the hero, also reflect the understanding of humans, the world, life and the struggle of the society to which he was created and belonged. In a sense, analyzing the hero is not just a structural analysis of creation; it also means defining the cultural codes of the society in which it was created. In this context, epics and their heroes; In this study, especially the heroines provide important data on the perception of women and their perspectives towards women in the society they belong to. Evaluation of these data allows the change and transformation processes of societies to be better known. In addition, it is important in terms of showing the reflections of the texts in which the hero is idealized, such as the epic, on the scale of society-human.

In our study, where our main aim was to determine the roles of the heroines in the epics produced by the Uyghur society, no gender output was made. In this study, firstly, the Uyghur epic tradition was mentioned, and then the heroines in the epics that we determined as the subject of study were classified according to the action areas in the texts. In addition, the actions of the heroines in epics and their positions in the society they belong to were examined in the study, and in the conclusion part, evaluations were made in light of the data obtained.

Keywords: Uyghur, epic, hero, woman, field of action.

Giriş

Türk dünyası destancılık geleneğinin içerisinde Uygur destancılık geleneği ve Uygur destanları, nicelik ve nitelik bakımından dikkat çekici bir yere sahiptir; çünkü günümüzde hâlâ belirli okullara bağlı usta anlatıcılar, destan anlatma geleneğini devam ettirmektedir. Dolayısıyla Uygur destanları üzerine yapılan/yapılacak çalışmalar Uygurların insan, toplumsal düzen, dünya görüşü gibi hususlarda önemli veriler sunmaktadır. Bu bağlamda biz de bu çalışmada, Uygur destanlarındaki kadın tiplerini ele aldık. Çalışmanın kapsamını, Türkiye Türkçesine aktarılmış, başkahramanı kadın olan ve başkahramanı erkek olan toplam 14 Uygur destanı oluşturmaktadır. İncelediğimiz destan metinlerinde, aktarmayı yapan bilim insanlarının imlâsına sadık kalınmıştır. Söz konusu tiplerin belirlenmesi adına Uygur destanlarında yer alan kadın karakterler, tipolojik özellikleri ve destanlarda sergiledikleri tavırlarıyla dikkate alınarak bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu tasnifte Uygur destanlarındaki olumlu kadın tipler: “eş ve anne, sevgili, alp kadın, peri” olumsuz kadın tipler ise: “düşman kadın, cariye hizmetkâr, kocakarı, zalim kadın akraba, cadı kadın, falcı kadın” olarak adlandırılmıştır. Yapılan tasnifin ardından kadın karakterlerin tipolojisi bütüncül olarak incelenmiştir. Bu çalışma ile en genel anlamda “kahramanlık anlatıları” olarak tanımlanan destan türüne dair: “Destan kahramanları kimlerdir? Kahraman erkek olmak zorunda mıdır? Kahramanın savaşması bir zorunluluk mudur?” gibi sorulara cevap aramak hedeflenmiştir. Böylece gerek halk bilimi alanındaki araştırmalara gerekse farklı disiplinlerde “kadın tipleri”, “halk anlatılarında kadının rolü” gibi konularda araştırma yapan bilim insanlarına veri sağlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmada, Türk dünyası destancılık geleneği içerisinde, sahip olduğu destanların nitelik ve niceliği bakımından önemli bir yeri olan Uygur destanlarındaki olumlu ve olumsuz kadın karakterler incelenmiştir. Kahramanlık anlatımları olarak tanımlanan destanların, kadın karakterler penceresinden okunmasını amaç edinen çalışmada, kadın karakterlerin destanda gösterdikleri tavırlara bakılarak hangi tipin temsilcisi oldukları ortaya konulmuştur.

Günümüzde ağırlıklı olarak Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde otonom bir konumda yaşayan Uygur halkının, destanları soy bilinci oluşturma ve kültürel birikimlerini nesiller arası aktarmada işlevsel bir şekilde kullandığını görülmektedir. Bu işlevleri belirlemek ve kadın başkahramanlı destanları yapısal olarak ele almak, bir taraftan da destan türü özelinde kadın karakterlerin önemine işaret ederken diğer taraftan toplumsal yapı ile destan arasındaki sıkı ilişkiyi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmamızda, Uygur destanları özelinde kadın karakterleri inceleyerek, mevcut literatüre katkı sağlamayı hedefledik. Buna bağlı olarak çalışmamızda incelenen destanlar şunlardır; “Kızıl Gülüm, Hurilika Hemreca, Boz Yiğit, Abdurrahman Hoca, Göroğlu, Seyitnoçi, Şah Adilhan, Boz Körpeş Karaköz Ayım, Garip ile Senem, Şehzade Nizamettin ve Melike Rena, Tahir

ile Zühre, Yusuf ile Züleyha, Çin Tömür Batur, Nazugum”. Bu anlatmalardaki kadın kahramanların ortaya koydukları eylemler Uygur toplumunun kadın algısını göstermesi bakımından da dikkate değerdir; ancak bunun için öncelikle Uygurların destancılık geleneğine değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz.

1. Uygur Türklerinde Destan ve Destancılık Geleneği

Uygur Türklerinde “destan” kavramı klasik destan tanımından farklılık gösterir. Anadolu’da kahramanlık konulu ve olağanüstü motiflerle yüklü “epope” kavramını karşılayan anlatılar için “destan”, aşk konulu anlatılar için “halk hikâyesi” terimleri kullanılmasına karşın Uygurlar arasında bu iki tür birbirinden ayrı görülmez.

Alimcan İneyet kahramanlık konularını esas alan epopelere “destan/kahramanlık destanı”, halk hikâyesi türündeki anlatılara da “halk destanı” diyerek bu karışıklığı önlemeye çalışır (İneyet, 2014, s. 2-3). Bu durum Uygur Türklerinin destanlarının tasnif edilmesini de zorlaştırır. Bazı Uygur bilim insanları tasnif yaparken destan ve halk hikâyesini hatta kimi zaman efsaneyi de bu gruba dâhil ederek dönemlere ayırır, bazıları ise konuları esas alarak bir tasnif yapar¹. Bu tasniflerden biri Mehmet Zunun ve Abdükerim Rahman'a aittir:

A. Kadim Uygur Halk Destanları: Oğuz Kağan, Dede Korkut, Alper Tonga, Ferhat-Şirin

B. Orta Çağda ya da İslamiyet'ten Sonra Yaratılan Halk Destanları: Lieyli-Mecnun, Yüsüp-Züleyha, Gerip-Senem, Tahir-Zohra, Kemerşah, Hörlıka-Hemracan, Senuber

C. Yakın Çağ Tarihinde Yaratılan Halk Destanları: Nozugum (1826), Gülemhan (1820-1825), Seyit Noçi (1911-1914), Abdurrahman Hoca (18.yy-19yy.)” (İneyet, 2014, s. 24-25).

Bu tasnif yüzyıllar önce yazılı edebiyata geçen destanların varlığının korunduğunu ortaya koymakla beraber Uygurların 18-19. yüzyılda verdikleri mücadelelerin, yaşadıkları olayların etkisiyle hâlâ sözlü geleneğe destan yaratmaya devam ettiklerinin bir göstergesidir. Dolayısıyla Uygur destanları ve destancılık geleneği günümüzde de varlığını koruyan bir yapı gösterir. Alimcan İneyet, Mehmetcan Sadık, Osman İsmail ve Abdükerim Rahman'ın yaptığı diğer tasnifleri tek tek vererek kendisi de Uygur Halk Eğiz İcadıyatı adlı eserden hareketle yeni bir tasnif ortaya koyar. Kahramanlık destanları ile tarihî destanları, kahramanlık olgusu etrafında toplandıkları için bir arada ele alarak “kahramanlık destanları” olarak değerlendirir. Diğer gruba “aşk destanları” ve hem aşk hem kahramanlığın yer aldığı gruba “aşk ve kahramanlık destanları” der (İneyet, 2014, s. 25-21). Bu tasnifini de

¹ Bu konuda bk. Yıldız Ata, 2015; Mehmet, 2010; İneyet, 2004; Varol, 2017; Derdiçok, 2019.

Türk Kültürü adlı dergide yayınlanan ve “Azerbaycan Destanları Hakkında” başlığını taşıyan bir makaleye dayandırır. Ardından bazı destanların tamamıyla sadece kahramanın başından geçenleri ifade ettiğini belirtir. Bu sebeple aşkı ve kahramanlığı temel almadan oluşan destan/ hikâyeleri “sergüzeşt destanları” olarak değerlendirir:

A. Kahramanlık Destan/Hikâyeleri: Emir Göroğlu, Yusuf Ahmet, Çın Tömür Batur, Nozugum, Seyit Noçi, Abdurrahman Hoca.

B. Aşk Destan Hikâyeleri: Yusuf ile Züleyha, Leyla ile Mecnun, Kamerşah ile Şemsi Canan, Garip ile Senem, Tahir ile Zühre, Senuber, Şehzade Ferruh ve Melike Gülruh, Şehzade Nizamettin ve Melike Rena, Şehzade Behram ve Melike Dilriz, Boz Körpeş Karaköz Ayım, Kakkuk ile Zeynep.

C. Aşk ve Kahramanlık Destan/Hikâyeleri: Şehzade Ferhad ve Şirin, Hurilika ile Hemracan, Gülendem, Boz Yiğit, Kızıl Gülüm.

D. Sergüzeşt Destan Hikâyeleri: Şah Adilhan, Hoca Behi ve Onun Oğlu, Sultan Cimcime” (İnayet, 2014, s. 24-27).

Ancak değerlendirmeye tabi tutulan on sekiz destan metni ve çeşitlenmeleri göz önüne alındığında şöyle bir tasnif yapmak mümkündür:

1. Kahramanlık Konulu Destanlar: Abdurrahman Hoca, Batur Destanları (Çın Tömür Batur), Göroğlu, Nozugum, Seyit Noçi

2. Aşk Konulu Destanlar: Boz Yiğit, Boz Körpeş- Karaköz Ayım, Garip ile Senem, Hurilika- Hemracan, Kamerşah ve Şemsi Canan, Kızıl Gülüm, Senuber, Şah Adilhan, Şehzade Behram ve Melike Dilriz, Şehzade Nizamettin ve Melike Rena, Tahir ile Zühre, Yusuf- Züleyha.

3. Aşk ve Kahramanlık Konulu Destanlar: Gülendem.

Kahramanlık destanları konusunda aynı görüşe sahip olursa da aşk destanları içerisine Alimcan İnayet'in aşk ve kahramanlık konuları içerisinde yer verdiği Boz Yiğit, Hurilika-Hemracan ve Kızıl Gülüm adlı destanları tarafımızdan dâhil edildi. Kızıl Gülüm destanı çobanlık yapan Bülbül'ün, Kızılgül'e olan aşkı ve mücadelelerini işler. Bülbül ve Kızılgül birlikte büyürler ve âşık olurlar. Zalim bey İsa'nın elinde esir olan sevgili Kızılgül'ü kurtarmak ve ona kavuşabilmek için verilen çaba alegorik bir şekilde destanda verilir. Hurilika- Hemracan destanında kahraman Hemracan'ın, babasının rüyasında gördüğü kuşa (sembolik olarak) âşık olması üzerine onu bulmak için çıktığı yolculukta Hurilika'yı görerek âşık olması esastır. Ayrıca kahramanın macerasında zorda kaldığı zamanlarda kendi aklı ve gücü ile değil Hurilika'nın ve Hızır'ın yardımı ile zafere ulaştığı görülür. Benzer şekilde Boz Yiğit de rüyasında üç kez gördüğü Sahipcamal adlı şah kızını bulmak için yola düşer ve ona kavuşmak için çeşitli mücadeleler verir. Ancak sonunda kahramanın hayatı sevgili uğrunda

sonlanır. Dolayısıyla destanların sınıflandırmasında zikredilen üç metnin aşk konulu destanlar içinde ele alınması daha uygun olacaktır.

Ayrıca Alimcan İnyet dördüncü başlıkta aşkı ve kahramanlığı temel almadan kahramanın biyografisi üzerine kurulduğunu belirttiği sergüzeşt destanları ele alır. Ancak burada sınıflandırmaya koyduğu Şah Adilhan Destanı daha çok İslamiyet sonrası oluşmuş bir Türk destanı muhtevasına sahiptir. Kahramanın biyografisinden çok Hakk'a yüce bir sevgi ile bağlı olan bir kahramanın, ondan gelen zorluklar karşısında yine aşkla ona yöneldiği görülür. Dolayısıyla Şah Adilhan destanı dünyevi aşk yerine ilahi aşkı esas alan bir destandır ve aşk konulu destanlar içinde değerlendirilmelidir.

2. Uygur Destanlarında Kadın Tipler

Bu bölümde Uygur Destanlarındaki kadın tipleri "Alp Kadın", "İdeal Eş ve Anne" bağlamında değerlendirilecektir. Bu değerlendirmede söz konusu tiplerin destanlarda sergiledikleri eylemler hareket noktasını oluşturacaktır. Ancak buna geçmeden önce "kadın ve kahraman" algısına genel olarak değinmenin yerinde olacağı kanaatindeyiz. Kahraman ve yiğit kavramlarının ağırlıklı olarak erkekler üzerinden değerlendirildiği ve özellikle destanlarda kahramanlık algısının erkeğe izafe edildiği bir vak'adır (Fedakâr, 2016, s. 15). Yine konu üzerinde yapılan kimi araştırmalarda da bilhassa destanlardaki kadınların daha pasifize ve edilgen bir tavra sahip oldukları, bunun da çoğunlukla destanların yaratıldıkları toplumların kadına bakış açısının bir yansıması olduğu şeklinde değerlendirmelerde bulunulmuş ayrıca yerleşik hayata geçiş ve din değiştirmekle birlikte kadının kahramanlıktan edilgen âşıklığa uzanan bir çizgiye geçtiğine yönelik tespitler ortaya konulmuştur (Kaplan, 2004, s. 39; Şahin, 2011, s. 563-564).

Söz konusu bu durum çalışma alanımız olarak belirlediğimiz Uygur sahası destan anlatmaları için de geçerlidir. Kahramanlık konulu destanlar içerisinde kadın tipler ne denli mücadeleciler ve yiğit bir ruha sahipse, aşk destanlarında o kadar geriplanda duran, âşğın kendisine ulaşmasını bekleyen mahzun sevgili tipindedirler.

Bozkır yaşantısında var olan kahramanlar kendilerini ispatlayan, hareketliliği düstur edinen, mücadeleyi ve cesareti temel alan karakterlerdir. Dolayısıyla fiziki gücü esas alırlar. Çünkü göçebelikteki zor hayat şartları insanı, doğa ve düşman karşısında geliştirmeye, yetiştirmeye zorlar. Bu nedenle Türk kültür hayatının gerekleri ve gerçekleri doğrultusunda erkeğin yanında kadının da egemen olduğu bir yapı söz konusudur. En eski Türk töresinde, inanış ve anlayışlarında kadın en yüksek mevkidedir. Orhun yazıtlarında geçen "Türk halkı yok olmasın diye, halk olsun diye, babam İlteriş Hakanı (ve) annem İlbilge Hatunu göğün tepesinden tutup (daha) yükseğe kaldırmışlar muhakkak ki" (Tekin, 2010, s. 27) ifadeleri bu durumu kanıtlar vaziyettedir.

Kadın en eski toplumlardan itibaren eğitici ve yönlendirici olmasıyla en özel konumdadır. Kadınlar, Türk kültür ve inanç hayatında soyut kıymetlerin ete kemiğe bürünmüş halidir. Bu sebeple erkeğin de onu kuvvet ve akıl kaynağı olarak kabul görmesi, her konuda kadına danışması olağan bir durumdur. Kadın, kocasını ve çocuğunu koruyucu, onların hayatları hakkında karar verici, eğitici ve destekleyici bir otorite olup özelde ailede genelde yurttan aklın ve sağduyunun simgesi konumundadır. Burada çalışmamızın kapsam ve sınırlılıklarını da göz önünde bulundurarak şu soruyu sormak yerinde olacaktır; peki kadın Uygur destanlarında daha çok hangi kimliğiyle karşımıza çıkar?

2.1. Alp Kadın

Esasen konu itibarıyla “Türk toplumunun dünya üzerinde varoluşu, var olma mücadelesi, dünyayı algılaması, devlet ve imparatorluk kurma mücadeleleri, bu mücadeleler içinde benimsedikleri inanç ve din yapıları” (Ekici, 2006, s. 89) nı anlatan destanlarda kadın edilgen bir yapıdan ziyade etken olarak ve “alp” kimliğiyle karşımıza çıkmaktadır. Uygur sahası destan anlatmalarında bilhassa konusunun savaş ve kahramanlık olduğu destan anlatmalarında durumun böyle olduğu anlaşılmaktadır. Kadının kocasına sadakati göçebeler için büyük önem arz eder. Aklın simgesi ve tehlikeyi sezen olan kadın gerektiğinde erkeğini uyarır ve onun tehlikelerden korunmasını sağlar (Kaplan, 1996, s. 10-15). Onunla savaşa girip kılıç kullanan, düşmana gözdağı veren, at binen, ok ve yay kullanan, avcı ve akıncı bir karaktere bürünen kadın tipleri olayların merkezinde yer alır. Tüm bu güçlü özellikler arkaik dönemlerdeki soylu savaşçı kadın tipinin destan döneminde de mücadeleci ruha sahip olmasını sağlamıştır. Bu dönemde kadın tipi aktif halde olup karşısına çıkanları güç ve akıl yönünden sınıyarak ve genellikle zafere ulaşarak kendi kaderini kendi tayin etme gücüne sahiptir. Buna ek olarak Pınar Fedakâr tarafından kaleme alınan *Türk Boylarının Destanlarında Kadın Başkahramanlar* isimli çalışmada konu ile ilgili olarak tespit edilen bilgileri burada vermenin yerinde olacağı kanaatindeyiz; Fedakâr burada savaşçı kadın kahraman tipinin en temel amacının yurdunu düşmandan ve düşman saldırısından korumak olduğunu altını çizirken bu davranışın temel sebebinin ise; kahramanın soylu bir aileden gelmesine dolayısıyla yurt kavramının savaşçı kadın tip için kutsallığına vurgu yapar (Fedakâr, 2016, s. 52-53). İncelediğimiz Uygur destanları için de durum böyledir. Bu bölümde incelediğimiz destanlardan yola çıkarak konuyu daha somut bir hale getirmek istiyoruz.

Çalışmamızda inceleme konusu olarak belirlediğimiz Çın Tömür anlatmasında kahramanın ağabeyinin ava gittiği bir gün Mahtumsula ile evlenmek isteyen Şehzade Ozmuh ile ordusu karınca gibi yaklaşır. Bunu gören Mahtumsula, ağabeyine haber vermesi için av kuşunu serbest bırakır. Ozmuh kendisini kabul etmesini ister. Ardından Mahtumsula'yı görüp bayılacak gibi olur. Mahtumsula yalnız bir kızın

karşısına bunca asker ile gelmenin namertlik olduğunu söyleyip boyun eğmeden birkaçının kellesini uçurarak tek başına düşman askerleri ile savaşmaya başlar (İnayet, 2004, s. 161).

Mahtumsula, kendisini isteyen bir şehzade dahi olsa yaptıklarını uygunsuz bulduğunu yiğitçe dile getirir. Düşmana boyun eğmeyen bir kadın tipi olarak tek başına alplık vasfını yüklenir, savaşa girer. Ancak sonunda düşman, kahramanı ele geçirir. Mahtumsula, zorla düşmanla evlense ve aradan yıllar geçse de boyun eğmeden mücadelesine devam eder. Planlar yaparak düşman yurdundan kurtulmaya çalışır.

Sancu padişahının iki uçan atı vardır. Mahtumsula bir gün padişaha nehir boyuna gitmek istediğini belirtir. Padişah artık iki çocuğu olduğu için geçmiş unutup kendilerine bağlandığını düşünerek izin verir. Mahtumsula, padişahın uçan atına binerek kırk cariye ve kırk muhafızla beraber İli Nehri civarına varır. Burada büyük bir ziyafet vererek onları sarhoş eder. Bu fırsatı değerlendirip uçan ata biner ve hiçbir canlının geçemediği nehrin karşı tarafına geçer. Bunu fark eden muhafızlar geri gelmesi için yal- varırlar. Mahtumsula çocuklarını getirirlerse yanlarına geçeceğini söyler. Çocuklar saraydan getirilir. Onların hasretine dayanamayıp geri döneceği düşüncesi ile önce büyük oğlu Akar, ardından küçük oğlu Çöker (Batar)'ı nehre salarlar. Ancak çocuklar suların içinde kaybolur. Çocuklarını kaybeden Mahtumsula geride bir nesil bırakmayıp bu yırtıcı kuşlar yurdundan ayrılır. Evlat acısı içini yaksa da esirliğe dayanamayacağı için uçan ata atlayıp düşman topraklarından uzaklaşır (İnayet, 2004, s. 163-164).

Mahtumsula'nın uçan ata binerek kimsenin geçemediği nehri geçmesi kadın tipinin gerçekleştirdiği olağanüstü bir durumdur. Ancak daha önemlisi bir anne olarak evlatlarının ölümüne göz yummasıdır. Mahtumsula, şehzade olmasına karşın bir düşman soyunu devam ettirmek istemediği için evlatlarının ölmesini ister. Bu durum anne tipi ile örtüşmese de sosyal ve dini açıdan düşünüldüğünde destan metinleri için kabul görür bir durumdur. Mahtumsula'nın savaşçı ruhu ile esirliğe boyun eğmemesi ve yıllar sonra bile olsa düşman elinden kurtulması ideal kadın tipinden beklenen asil davranıştır.

İncelediğimiz Batur Destanları'ndan; Çınar'da kadın tipi bir ağanın kızıdır. Köyün ağası çocukları büyüyünce dışarıdan biriyle evlendirirse çeyiz ve düğün masrafları olacağından korkar. Bu sebeple çocuklarını birbiriyle evlendirmeyi düşünür. Anne ve babası bu hesabı yaparken çocuk konuşmaları duyup ahlaksız hareketlerinden, rezilliklerinden utanır ve mutfaktan bir oklava alır. Avluya çıkar ve onu yere diker. Ağlayarak bu oklavadan çabuk büyümesini ister. Oklava, kızın sözünü dinleyerek yükselir ve göğe ulaşır. Burada üç erkek kardeş ile tanışır. Üç kardeş her gün ava çıkar, kız ise evde kalarak yemek pişirip diğer işleri yapar. Bir gün üç erkek kardeş ava gittiğinde ateş söner. Kendisine ateş bulmak isteyen kız bir

cadının evine gidip köz alır. Cadı ertesi gün kızın evine gelerek kanını emer (Mehmet, 2011, s. 207-210).

Bu kadın tipi Türk töresine ve kültür yapısına uygun olmayan davranışlara karşı tepkisini koyabilen ve kaderini belirlemede özgür davranabilen bir kahramandır. Yer ile gök arasında olağanüstü bir şekilde geçiş sağlayabilmesi ve cansız varlıklara hareket olağanı sağlaması kahramanda şaman özelliklerinin görüldüğünü düşündürür. Kahraman çıktığı yeni dünyada edindiği kardeşlere bağlı ve itaatkâr şekilde yaşar.

Olayların merkezinde olmasına ve olağanüstülükler göstermesine rağmen kendisine musallat olan cadıya baş eğerek pasif bir konumda yer alır. Bu husus kahramanın alp kadın tipi vasıflarını bünyesinde tam olarak taşımadığını gösterir. *Masal Mekânında Kadın Olmak* isimli çalışmasında Evrim Ölçer Özünel masallardaki cadı tipini anlatırken cadıların genellikle orta yaşlı kimselerden olduğunu ve olumsuzluk algısının bunlar üzerinden inşa edildiğini vurgular (Ölçer Özünel, 2017, s.70-73). Mustafa Duman ise *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler* isimli çalışmasında bu tipin anlatmalarda yer almasını kahramanın sadece fiziki güce değil aynı zamanda büyü gücüne de ihtiyaç duymasının bir neticesi olarak anlatmada yer aldığını belirtir (Duman, 2020, s. 297). Bu bağlamda şu tespiti yapmak yerinde olacaktır; destandaki alışlageldik kadın tipinin yanında cadı tipinin de varlığı bize Uygur anlatılarında türlerin tam olarak birbirinden ayrılmamış olmasının ve destanlar içerisinde masallara özgü durumların yer almasının bir neticesi olduğunu göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

Dört Karış Kumaş'ta kadın, albastıyı öldüren kocasının kemiklerini eteğinden dört karış gök renkli parça yırtıp içine koyar. Albastının mağarasından köz alıp evini bırakır ve obaya göç eder. Kadın obaya gidince kocasının ölümünü ve başından geçenleri anlatır. Getirdiği közleri her aileye dağıtır. Kabledaşları ona saygı gösterir. Yurt ehli, genç adamın ölüm ve kan bedeli ile kadının yurda sönmez köz getirmesini takdir etmek için genç adama büyük bir defin töreni yapar (Mehmet, 2011, s. 198-200).

Bu destandaki kadın tipi evinde yemeğini pişiren, pasif bir kadın olsa da albastıyı öldüren bir erkeğin eşi olması ve obaya ateş getiren kişi olması sebebiyle saygı duyulan ve takdir edilen soylu kişi konumuna yükselir. Kadın bu davranışlarıyla tip özelliklerini taşımasa da albastının mağarasına giderek kutsal ateşe-köze ulaşması onun gösterdiği bir yiğitlik olarak algılanabilir.

Şim Tömür Batur'da Mehtimsile bir gün padişaha üç çocukları olmasına rağmen şimdiye kadar yurdun ulusunu-ufağını göstermediğini söyler. Padişah derhal tüm yurda ziyafet verir. Padişah ziyafette sarhoş olunca Mehtimsile duman göz yorga ata binip nehri aşar. Uyanıp durumu gören padişah derhal peşine düşer ve bu işten

vazgeçmesini söyler. —Mehtimsile üç çocuğunu alıp gelmesini, onları görürse vazgeçebileceğini söyler. Padişah üç çocuğunu da alıp nehre gider. Mehtimsile, padişahın çocukları nehre bırakmasını onları yakalamak için dönebileceğini söyleyince padişah çocukları nehre bırakır ama Mehtimsile dönmez. Mehtimsile'den padişaha kalacak üç çocuk da ortadan kaybolunca Mehtimsile padişaha asla dönemeyeceğini söyleyip yurduna doğru yola koyulur (Mehmet, 2011, s.192-197).

Mehtimsile düşman tarafından kaçırılan ve zorla evlendirilen bir kadındır. Ancak yıllarca pes etmeyip planlar kurarak önceki çeşitlenmelerdeki gibi olağanüstü bir ata binerek kaçır. Bu yiğit kadın çocuklarının nehre atılmasını ve soyun kurummasını ister.

Nozugum'un destanında kahraman düşman elinde iken namusunu korumak için düşmanı öldürür ve kaçarak bir mağaraya sığınır. “Naziğim kendi namusunu korumak için vahşi Solan'ın boğazına hançer sapladıktan sonra kaçarak sonunda işte bu mağaraya sığınmış.” (İnayet, 2005, s. 377). Sığındığı mağarada ise düşmanlara karşı hançer ve kılıçla mücadele verir. “Akı Naziğim mağaraya giren askerin göğsüne hançer vurmuş. Asker o anda yıkılmış ve elindeki kılıcı düşmüş. Diğerleri mağaranın içine girmeye cesaret edememişler. Nozugum ölen askerin kılıcın alıp askerlere saldırınca hepsi geri kaçmışlar.” (İnayet, 2005, s. 377). Erkek gücüne karşın tek başına savaşan kahraman düşmanı korkutmayı başarır. Böylelikle ideal kadın tipi Nozugum hem namusunu korumak hem de düşmana esir olmamak için verdiği mücadelede alp kadın tipinin özelliklerini bünyesinde taşıdığını gösterir ve Naziğim, Uygur halkının muhayyilesinde çeşitli şekillerde idealize edilmiş ve onunla ilgili efsaneler yaratılmıştır (İnayet & Öger, 2009, s. 1192)

Uygur destan dünyasındaki *alp* tipi kadın görüldüğü üzere “idealize” edilmiş bir tiptir ve “fedakârlık”, “cesaret”, “kahramanlık” ve “zekâsıyla olumsuzlukları bertaraf etme” eylem alanlarıyla anlatının içerisinde yer alır. Bilhassa kahramanlık konulu destanlarda kadınlar, etken ve ön planda kimlikleriyle anlatıyı zenginleştirir.

2.2. İdeal Eş ve Anne

Toplumsal yapı içerisinde çok önemli bir yer edinen kadın, aile kurumunun temelini oluşturur. Uygur sahası destan anlatmalarında kadın; ideal eş ve anne olarak soylu bir kökten gelir ve hayatını namus olgusu etrafında şekillendirir. Türk destanlarından kadın tipleri evin kaderinin simgeci, ailenin daim ve sağlam olması için direnişçi ve iffetin koruyucusudur. İdeal eş tipindeki kadınlar eşini sınırladığında onu sükûnete ulaştıran yahut kedere gömüldüğünde sorunlarına çözüm bulan zeki kadınlardır. Ayrıca yükledikleri misyonla kahramanın yolculuğunda ona destek olan en önemli tiplerdendir (Fedakâr & Aksoy, 2019, s.110). Ataerkil toplum düzeninin etkisi ile kadının toplum içerisindeki etkinlik alanında önemli bir azalma görülmüş kendilerini konumladıkları yer erkeğe göre olmuştur. Erkek ile kurdukları akrabalık ilişkileri (anne,

eş, kardeş, hala, teyze, yenge vs.) kadınların toplumsal kimlik kazanmalarında etkilidir. Bu durum da milletlerin kültürel yansımalarının en net şekli olan destanlara aksetmiştir (Solmaz, 2020, s. 49).

Bu bağlamda halk ağzında kullanılan “yuvayı dışı kuş yapar” sözü de destanlarda anne ve eş tipinin yüklendiği bir fonksiyondur. Dede Korkut bu kadınları “evin dayağı (direği)” olarak tanımlar. Banı Çiçek ve Bamsı Beyrek arasındaki ilişki bu durumun en göze çarpan örneğidir. Dede Korkut'ta geçen “Ozan, evün tayağı oldur ki, yazıdan yabandan eve bir udlu konuk gelse, er adam evde olmasa, ol anı yedürür, içürür, ağırlar azizler gönderir. Ol, Ayşe, Fatma soyudur. Hanum, anın bebekleri bitsün” (Gökyay, 1973, s. 3) derken toplumda istenilen ve beklenen kadın tipini gözler önüne serer. Kadın, ideal kahraman ülkülerini gerçekleştirmek için yola çıktığında onu kaygıya koymadan hayatının ve yurdunun dirliğini idame ettirebilecek güçte olmalıdır.

Abdurrahman Han Destanı'nın Abdurrahman Han Hoca çeşitlenmesinde anne ve eş figüründen söz edilir ancak destanda etkin bir fonksiyon üstlenmezler. Anne tipi sezgileri kuvvetli bir kadındır. Burada da üç gün gözlerini kırpmadan minarenin tepesinde evlatlarının savaştan dönmesini bekler. İki oğlunun elbiselerini ters giyip tekbirlerle yaklaştığını gördüğünde küçük oğlunun şehit olduğunu anlar. Onun feryadından yer yarılıp, dağlar eriyecek hale gelir. Validenin ağıt esnasında söylediği “Aziz, hoca ananızı, yavrum/.../ Bitmez derde koydunuz, yavrum” (İnayet, 2004, s. 111) sözleriyle kendisini “aziz, hoca” olarak göstermesi onun bilgili ve yüce bir kadın olduğunu düşündürür. Yine Abdurrahman Hoca'nın cenaze merasiminden sonra annesi yas tutup ağıtlar yakar. Her iki çeşitlenmede evladının ölümü ardından yas tutan günümüz dünyasında karşılaşılabilecek pasif bir anne tipi kendini gösterir.

Göroğlu Destanında da iki ideal kadın tipine rastlanır. Bunların ilki Göroğlu'nun annesi Zulper Ayım, ikincisi ise evlendiği ilk kadın ve ideal eş tipi olağanüstü kadın Ağa Yunus Peri'dir. Burada ele alınacak olan kişi ideal anne Zulper Ayım'dır. Zulper Ayım ergenlik çağına gelmesine rağmen yanına erkek sinek bile yaklaşmamıştır. Namus kavramı bu destanda Zulper Ayım'ın kişiliğinde tecelli eder (İnayet, 2002, s.206-215)

Zulper Ayım bir gün has bahçesinde saçlarını tararken oradan Düldül'ü ile geçen Hz. Ali onu görür. Bu kızdan çocuğu olmasını diler ve Zulper Ayım o anda hamile kalır. Aynada yüzündeki izleri gören Zulper Ayım şaşkınlıkla annesinin yanına gider ve ağlaşırlar. Zulper Ayım bu durumun padişah kardeşine bir hakaret olacağını düşündüğü için seccadesini serip Allah'a, rezil olmaktansa canını alması için dua eder. Duası kabul olur. Azrail Aleyhisselam gelip canını alır (Mehmet, 2011, s. 19).

Zulper Ayım'ı beğenen ve ondan çocuğu olmasını isteyen kişi ilahi soylu Hz. Ali'dir. Bu durum hükümdar soydan gelen Zulper Ayım'a ayrıca kutluluk kazandırır ve kahraman birleşme olmadan olağanüstü bir doğum gerçekleştirir. Birleşme olmadan hamile kalma Hz. Meryem'in, Hz. İsa'yı doğurması ile benzerlik arz eder. A. İnayet,

Göroğlu'ndaki bu mucizevi doğumun, Hz. Meryem'in doğumunun Türkler üzerinde etki yaratması ile oluşup oluşmadığının muallakta olduğunu belirtir (İnayet, 2002, s. 216) Ancak Allah'ın, “ ...ve namusunu gerektiği gibi koruyan Meryem'i de an. Biz ona ruhumuzdan üfledik, hem onu hem oğlunu cümle âlem için ibret yaptık” (Enbiya/ 91. ayet) dediği ayet, Hz. Meryem ile ergenlik çağına gelmiş olmasına rağmen yanına erkek sineğin bile yaklaşmamış olduğu Zulper Ayım'ın iffet yönünden bir oldukları ve anne-çocuk ilişkilerinin benzer olduğunu gösterir. Anne temiz ve lekesiz bir bakire olarak doğum yapar, soylu bir çocuk doğurur. Buna rağmen ideal kadın Zulper Ayım namusunu koruyamadığını düşünerek, ailesine söz getirmemek adına ölümü göze alır.

Seyit Noçi Destanı'nın Pehlivan Seyit anlatmasında kahramanın annesinin adı Gülnisa Peri olarak verilir. “on dört günlük ay gibi, kalem kaşlı, sümbül saçlı, gözleri çoban yıldızı gibi bir hanım ... Gülnisa Peri” (İnayet, 2004, s. 27) şeklindeki cümleler ideal anne tipinin güzelliğini ortaya koyar. Anne sadece güzelliği değil esas itibariyle oğlunu eğitime tarzı ile dikkat çeker. Gülnisa Peri ideal anne tipi olarak idealize edilmiş, şuurulu, milliyetçi bir kişiliktir ve oğlunu da bilinçli bir şekilde yetiştirmeye yurdu refaha ulaştırmaya uğraşır.

Destanda Gülnisa Peri, Seyit'e göz bebeği gibi bakıp milli şuur ile büyümesi ve bilinçli olması için masallar anlatır, şiirler okur. Oğlunu pehlivan kılmak ister. Kahramana halkın başına gelenleri, Mançu istilasını, verilen mücadeleleri, Yakup Han ve Sadır Pehlivan gibi yiğitlerin kahramanlıkları anlatılarak onun küçüklükten itibaren idealize edilen bir tip olmasını sağlarlar. Aynı zamanda kahraman ergenlik çağına gelip güce kavuştuğunda ona istilacılara karşı mücadeleye gitmesini söyleyip ata bindirir, mertlere has elbise, kalpak giydirir, kendi elleriyle savaşa hazırlar. Destan metni içinde yer alan “Mertlik yeri meydandır iyi bil./ Bütün halk birden zengin olursa eğer, herkes gibi senin de ömrün uzar./ Ölürsen şehit olursun, kalırsan gazi, atlan yiğidim atlan./ Mertliğini göreyim haklı savaşta! Yiğit isen canından geç, yurttacıları yok et ilimden, halkı kurtar zulümden, ışık görsün ilimdeki çilekeş” (İnayet, 2004, s. 38-42) sözleri ideal anne tipinin bilinçli fikir dünyasını verir.

Şah Adilhan Destanı'nda ideal eş tipi Melike; eşinin derdini dindiren, hatası karşısında suçlamayan ve olanlara rıza gösteren biri olmasının yanında namus timsali soylu bir kadın olarak kendini gösterir. Padişah Adilhan, Hak rızası için verdiği hanlığını kalenderler elinden alamaz ve öldürülmek istenir. Bu sebeple gönlü elemle dolan şaha, Melike “Ey padişah-ı âlem, gönlünüzü üzmemeyin kalenderlerin âdeti böyledir. Onlar kapıya geldiğinde bir ekmek verseydiniz yeterdi. Akıllı adam onlara fazla acımaz. Bunların hepsi sizin iyi niyetinizden oldu. Artık iş işten geçti. Son pişmanlık kendine düşman derler. Kısmet böyleymiş” (İnayet, 2013, s. 80-90) diyerek onu teskin eder ve derdine ortak olur. Kalenderler tarafından öldürülmek istenen Adilhan'ın önce eşine danışıp akabinde hazırlık yaparak yola çıkması da eşinin fikirlerine verdiği önemi gösterir. Yurttan eşi ve oğullarıyla çıkan Adilhan yolda karşılaştığı bir tüccarın, karısının

hamile olduğunu söyleyerek Melike'den yardım istemesi sonucu karısını tüccarla gönderir. Ancak bu hileli bir oyundur. Tüccar güzel yüzlü melikeyi kaçıır ve ona sahip olmak ister.

Melike abdesti olmadığını söyleyip kendisini temizlemek için bir kâse su ister. Abdest alıp secdeye başını koyar. Derdini anlatıp kurtarması için Allah'a yakarmaya başlar. O sırada Tüccar Behmen'in gözleri uykuya varır. Rüyasında gökten altın bir taht üzerinde Hz. Peygamber, yanında dört imam, Hz. Fatma ve Zühre ile binlerce melek gelir. Onlar Resulüllah'a selam verir ve Hz. Fatma bu haram yiyen tüccarın cehenneme atılmasını emreder. Cehennemi duyan Behmen tövbe etmeye başlayınca melekler yüzüne tokat vurur. Yüzü kapkara olur. Peygamber efendimiz ona bakarak ümmetinin helalini hileyle ele geçirip kötü gözle baktığını, bir daha ona el uzatmamasını ve sahibine teslim etmesini aksi halde kendisini ümmetine dâhil etmeyeceğini ve lanetleyeceğini söyler. Tüccar peygamberin yanına yaklaşınca peygamber onun yüzünü sıvazlar. Yüzü yeniden aydınlanır. Herkes bir anda kaybolur. Günahkâr tüccar uyanarak hemen melikenin yanına gider ve af diler. Melike'ye ayrı bir çadır hazırlatır. Onu başkalarının görmesini engeller (İnayet, 2013, s. 75-110). İdeal eş tipi Melike, düşman elinde ve eşinden uzaktayken bile namusunu koruyan, iffetine söz getirmeyen bir kadındır. Onun peygamber ve ilahi şahıslar tarafından korunması, yardım görmesi de soylu ve kutlu bir kadın olduğunun göstergesidir.

İdeal eş ve anne olarak Uygur destan dünyasında yer alan kadın, anlatmada genel olarak, kriz anında fedakârlık gösterme, vefa duygusuna sahip olma ve kıvrak zekâ ile düşmana karşı koyma gibi eylemleri ortaya koymaktadır. Böylece de kahraman bu tipin eylemleri sayesinde tehlikeleri ya atlattmakta ya da olası tehlikeleri bertaraf etmektedir.

Sonuç

Destanlar yaratıldıkları toplumların olaylar karşısındaki ortak hayat görüşlerini, inanışlarını, milli şuurlarını, estetik zevklerini, ülkülerini ve manevi dünyalarını öncelikle sözlü ardından yazılı kültürde yansıtan edebi ürünlerdir. Uluslaşmanın temellerinden sayılan ve geçmişle geleceğin köprüsü olan destan metinleri bilhassa uzun yıllar baskı ve boyunduruk altında yaşayan milletlerin iç dinamiklerini harekete geçirmiştir. Türk boyları içerisinde varlık gösteren Uygur Türkleri de yüzyıllar süren esaret döneminde hislerini, mücadelelerini ve inançlarını bu yaratmalara yansıtmışlardır. Uygur Türkleri atalarından aldıkları ve yaşadıklarını yansıttıkları bu destanları milli bilinçle koruyup gelecek nesillere aktararak yaşatmaya devam etmişlerdir.

Uygur Türklerinde “destan” kavramı klasik destan tanımından farklılık gösterir. Anadolu'da kahramanlık konulu ve olağanüstü motiflerle yüklü “epope” kavramını karşılayan anlatılar için “destan”, aşk konulu anlatılar için “halk hikâyesi” terimleri kullanılmasına karşın Uygurlar arasında bu iki tür birbirinden ayrı görülmez. Türk destancılık geleneğinde kadınların da aktif bir şekilde mücadelenin içinde yer aldığı ve

tıpkı erkek kahramanlar gibi hüner sergilediklerini söyleyebiliriz. Erkek ve kadın arasında yaratılıştan gelen bir biyolojik farklılık vardır. Kadın ve erkek fitrat olarak da birbirinden farklıdır. Ama eski Türk toplumlarında özellikle atlı göçebe kültürün etkili olduğu dönemlerde kadın, erkekle yönetim ve hukuk açısından eşit statüde yer almıştır. Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir.

Çalışmamızda incelediğimiz; Çın Tömür Batur Destanı, Çınar, Dört Karış Kumaş ve Nozugum destanlarındaki kadın kahramanlar, *Alp tipi* kadına örnek oluşturmuşlardır. Her ne kadar kahramanla ilgili algının erkeğe izafe edilse de söz konusu anlatılarda kadın kahramanlar karşımıza çıkar. Bu anlatılarda da kadın kahramanlar “idealize” edilmiş tiplerdir ve *fedakârlık, cesaret, kahramanlık* ve *zekâsıyla olumsuzlukları bertaraf etme* eylem alanlarıyla anlatının içerisinde yer alır. Bilhassa kahramanlık konulu destanlarda kadınlar, etken ve ön planda olan kimlikleriyle anlatıyı zenginleştirir. Bu tip içerisinde yer alan kadınların ideal eş ve anne tipine göre daha genç oldukları anlaşılmaktadır. Bu da bize anlatı içerisindeki kahramanlığın gösterilmesi için fizik olarak da çeşitli veriler sunar. Mücadelenin ön planda olduğu bu destanlar için fiziki gücün öne çıkarılması yine anlatının mantığı içinde anlaşılabilir bir durumdur. Alp tipi kadında görülen bir diğer önemli husus da bu tipin şaman özelliği göstermesidir. Bu tip, yer ile gök arasında olağanüstü bir şekilde geçiş sağlayabilmekte ve cansız varlıklara hareket imkânı sağlamaktadır; bu da kahramanda şaman özelliklerinin görüldüğünü düşündürür.

Abdurrahman Han Destanı, Göroğlu Destanı, Seyit Noçi Destanı ve Şah Adilhan Destanı'nda ise gördüğümüz kadınlar *İdeal eş* ve *anne* tipinin örneğidirler. Bu anlatımlar konu itibarıyla aşk-kahramanlık kategorisine dahil olup, buradaki kadınlar genel olarak kriz anında *fedakârlık gösterme, vefa* ve *kıvrak zekâ ile düşmana karşı koyma* gibi eylemleri ortaya koymaktadır. Kahraman da bu tipin eylemleri sayesinde karşılaştığı tehlikeleri ya atlatır ya da olası tehlikelere karşı hazırlık yapar. Alp tipine nazaran daha yaşlı olarak karşımıza çıkan bu tipte ise kadın, daha edilgen bir yapıdadır. Karar alma mekanizmasında öncü değildir. Yine bu tipin erkeğe göre konumlandığını görmekteyiz. Bunun da sebebinin anlatmanın konusunun olduğunu düşünmekteyiz. Yani konunun aşk-kahramanlık olduğu anlatılarda kadın ideal eş ve anne olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da kadının destandaki konumunu esasen konunun belirlediğini bize sunmaktadır.

Kaynaklar

- Derdiçok, N. S. (2019). “Kahramanın değişim ve dönüşümü: Seyit Noçi, Abdurrahman Han ve Nazugum örnekleri”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 13, 130-145.
- Duman, M. (2020). *Türk halk anlatmalarında olumsuz tipler*, Karakum Yayınları.
- Ekici, M.. (2006). “Türk sözlü geleneğinde anlatıcılar ve anlatmalar arasındaki ilişkiye art zamanlı (diyakronik) ve eş zamanlı (senkronik) bir bakış”. *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslararası Sempozyum Bildirileri*. (Haz.: M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan), Gazi Üniversitesi., THBMER Yayınları. 225-229.
- Fedakâr S. & Aksoy H. (2019). Türk destanlarındaki kadın tiplerin tespiti ve tahlili: Kırgız destanları örneği, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 124, 105-120.
- Fedakâr, P. (2016). *Türk boylarının destanlarında kadın başkahramanlar*, Ege Üniversitesi Basımevi.
- Gökyay, O. (1973). *Dedem Korkudun kitabı*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Müsteşarlığı Yayınları.
- İnayet, Al.. (2002). Köroğlu destanı'nın Uygur versiyonu “Emir Göroğlu” ve onun epizot ve motif yapısı üzerine, *ERDEM Dergisi*, AKM yayınları, 37, 205-223.
- İnayet, A. (2004). *Uygur halk destanları I*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İnayet, A. (2005). Naziğim destanı'nın teşekkül süreci üzerine, *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*. (Ed.: Gürer Gülsevin ve Metin Arıkan), Kanyılmaz Matbaası, 369-381.
- İnayet, A. & Öger, A. (2009). Uygur Türklerinin mitolojik, dinî ve tarihî kadın kahramanları üzerine, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,4(3) Spring, 1183-1198.
- İnayet, A. (2013). *Uygur halk destanları-II*, TDK Yayınları.
- İnayet, A. (2014). *Uygur halk destan/hikâyeleri üzerinde incelemeler*, Gece Kitaplığı.
- Kaplan, M. (1996). *Türk edebiyatı üzerine araştırmalar, tip tahlilleri* 3, Dergâh Yayınları.
- Kaplan, M. (2004). Oğuz Kağan destanı ile Dede Korkut kitabında eşya ve aletler. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar*, 1, 64-84.
- Mehmet, A.. (2010). *Uygur halk destanları ve destancılık geleneği üzerine araştırmalar*. Elik Yayınları.
- Mehmet, Ab. (2011). *Uygur halk destanı çın Tömür Batur*, Egetan Yayınevi.

- Ölçer Özünel, E. (2017). *Masal mekânında kadın olmak masallarda toplumsal cinsiyet ve mekân ilişkisi*, Geleneksel Yayınları.
- Solmaz, E. (2020). *Özbek köroğlu destanı'nın şahdarhan kolu üzerine bir inceleme*, Gazi Kitabevi.
- Tekin, . (2010). *Orhon yazıtları*, TDK Yayınları.
- Şahin, H. İ. (2011). Türkmenistan sahası köroğlu anlatmalarında kadın Tipler, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu* (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, 2012.
- Varol, Ç. (2017). *Uygur halk destanlarının tipolojisi*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi].Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ata Yıldız, N. (2015). *Türk dünyası destancılık geleneği ve destanlar*, Akçağ Yayınları.